

Antoni Zieliński
Zakład Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami
Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie

UDZIAŁ ORGANIZACJI LOKALNYCH W PROGRAMIE ZAPOBIEGANIA NARKOMANII „ODLOT” NA TERENIE STARACHOWIC I MALCZYC

WPROWADZENIE

Program zapobiegania narkomanii „Odlot” został zrealizowany w Starachowicach i w gminie Malczyce leżącej na terenie województwa wrocławskiego w okresie od wczesnej wiosny 1994 do końca wiosny 1995. Program sponsorowany był przez Komisję Europejską, a opracowany przy udziale ekspertów z Unii Europejskiej, Światowej Organizacji Zdrowia, Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie oraz lokalnych zespołów koordynacyjnych Starachowic i Malczyce. Obie miejscowości w podobnym stopniu były dotknięte ostrym kryzysem gospodarczym. Upadek większych przedsiębiorstw przemysłowych spowodował wysokie bezrobocie i ubożenie ludności, a na skutek braku środków ograniczona została aktywność instytucji kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych. Obie miejscowości różniły się znacząco wskaźnikami nasilenia narkomanii. W sześciotysięcznej gminie Malczyce, gdzie liczba narkomanów przekraczała 20 osób, wskaźnik ten należał do najwyższych w kraju, w dziesięciokrotnie liczniejszych Starachowicach o podobnej liczbie narkomanów wskaźnik ten był znacznie niższy od średniej krajowej. Inny też był w obu społecznościach zakres doświadczeń w zapobieganiu narkomanii. W Starachowicach istnieje od lat prężny ośrodek wczesnej profilaktyki uzależnień, a zrodzony tam program „Spójrz inaczej” jest realizowany w wielu szkołach podstawowych na terenie kraju (Kołodziejczyk, Czerniewska, 1993). Malczyce zebrały skromniejsze doświadczenia w ramach zrealizowanego tam programu profilaktyki globalnej EU-PEN (Servais, 1994). Założenia programu „Odlot” w obu miejscowościach były ta-

kie same. Chodziło o rozwinięcie prewencji pierwotnej obejmującej ogół młodzieży i prewencji wtórnej obejmującej osoby uzależnione od opiatów w taki sposób, aby działania te angażowały aktywność i potencjał jak najliczniejszych środowisk jak i tych wszystkich organizacji lokalnych realizujących swoje statutowe zadania związane z młodzieżą.

CELE BADAŃ DIAGNOSTYCZNYCH I EWALUACYJNYCH

Zrealizowany w Malczycach i Starachowicach Program Zapobiegania Narkomanii „Odłot” zakładał ożywienie współpracy między organizacjami realizującymi zadania na rzecz ogółu młodzieży i tej jej części, która sprawia problemy, nie wyłączając narkomanów, których zwykło się zaliczać także do młodzieży. Badania organizacji lokalnych pełniły w programie „Odłot” dwojaką funkcję: przed rozpoczęciem programu - diagnostyczną, a na zakończenie - ewaluacyjną.

Badania diagnostyczne, przeprowadzone na wiosnę 1994 objęły znaczących przedstawicieli organizacji lokalnych głównie reprezentujących oświatę i służbę zdrowia, a także kościoły, sądy, policję, stowarzyszenia, domy kultury i redakcje miejscowej prasy. W Malczycach pogłębionymi wywiadami objęto reprezentantów 10 organizacji, a w Starachowicach 19 organizacji. Celem tych badań było udzielenie odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jak postrzegane są z perspektywy organizacji lokalnych problemy związane z wychowaniem młodego pokolenia i jaki jest stopień poparcia ze strony przedstawicieli tych organizacji dla idei pełniejszego zagospodarowania czasu wolnego młodzieży.

2. Jak oceniane są rozmiary narkomanii i jakie są postawy kierowników wobec idei pomocy narkomanom.

Badania ewaluacyjne przeprowadzone zostały w czerwcu 1995. Objęły one podobnie jak przed rokiem znaczących przedstawicieli szerokiego przekroju organizacji lokalnych. W Malczycach ankietą wywiadu objęto reprezentantów 11 organizacji a w Starachowicach – 43. W próbie badawczej Starachowic więcej niż przed rokiem znalazło się reprezentantów szkół i placówek zdrowia. Ewaluacja zorientowana była na uzyskanie odpowiedzi w następujących kwestiach:

1. Czy organizacja uczestniczyła w Programie Zapobiegania Narkomanii „Odłot” na swoim terenie i jak jej przedstawiciel ocenia efekty tego programu.

2. Czy organizacja realizowała jakieś zadania wobec trzech kategorii młodzieży i ogółu oraz tzw. trudnej podejmującej próby ze środkami psychoaktywnymi i wobec narkomanów.

3. Czy organizacja współpracowała z innymi organizacjami w realizacji zadań wobec każdej z trzech kategorii młodzieży i jeżeli tak, to jak układała się ta współpraca w okresie ostatnich 12 miesięcy na tle ostatnich kilku lat.

Badania diagnostyczne i ewaluacyjne w warstwie metodologicznej nawiązywały do wcześniejszych doświadczeń wyniesionych z realizacji programu „Reakcje społeczności na problemy alkoholowe” [Wald et al., 1991; in: Hannibal et al, 1995;

Udział organizacji lokalnych w programie zapobiegania narkomanii „ODLOT”...

Community...,1985] w latach 1987-1989 na terenie warszawskiej dzielnicy Mokotów i małej koszlińskiej gminy Sianów. Wielce inspirującą rolę w poszukiwaniu metody badawczej odegrała praca Drug Problems: Assessing Local Needs. A Practical Manual for Assessing the Nature and Extent of Problematic Drug Use in a Community (Hartnoll et al., 1985). Wskazówki tam zawarte posłużyły do określenia zakresu badań i dostarczyły wzorów pytań badawczych.

WYNIKI BADAŃ DIAGNOSTYCZNYCH

Ważniejsze ustalenia diagnozy prezentowane są w jednym wspólnym ujęciu dla Malczyc i Starachowic jako że większość problemów związanych z młodzieżą okazało się wspólnych dla obu społeczności, różnice zaś dotyczyły stopnia zaradności jaką społeczności rozwinęły w rozwiązywaniu tych problemów.

W obu miejscowościach większość kierowników obserwowała narastanie w ostatnich latach negatywnych tendencji w zachowaniach młodzieży w postaci nasilenia agresji i przemocy w stosunkach międzyrówieśniczych - zarówno między chłopcami, jak i chłopców wobec dziewcząt.

Dorośli spotykają się obecnie częściej, niż przed kilku laty, z przejawami braku respektu ze strony młodzieży. Jest to zapewne niepożądany efekt procesu emancypacji młodzieży, zapoczątkowanego w Polsce, podobnie jak na Zachodzie, w końcu lat sześćdziesiątych. Zachodzące w warunkach głębokiego kryzysu ekonomicznego procesy zmiany społecznej, związane z przemianami struktur państwa i powstawaniem gospodarki rynkowej (z towarzyszącym temu bezrobociem i biedą) nasiliły jeszcze negatywne tendencje w zachowaniach młodzieży.

Ogólny bilans procesów emancypacyjnych obejmujących młodzież nie jest jeszcze łatwy do uchwycenia. Oprócz niepożądanych, widoczne są i dobre skutki tego procesu. Współczesna młodzież przejawia więcej samodzielności i zaradności, jest wyraźnie bardziej pragmatyczna w swoich projektach życiowych (J. Kośmider i A. Tyszkiewicz 1992).

W obu miejscowościach w wyniku kryzysu ekonomicznego nastąpiło skurczenie infrastruktury kulturalnej i sportowej. Nuda i brak oferty na wypełnianie czasu wolnego stały się wspólnym dla obu społeczności problemem dotyczącym szczególnie groźnie młodzież. Świadomość tego problemu i brak materialnych możliwości odbudowy infrastruktury kulturalnej i sportowej jest również wspólną cechą sytuacji, w jakiej znalazły się obie społeczności.

W obu społecznościach, podobnie jak w kraju, głównym zagrożeniem dla zdrowia i rozwoju młodzieży w coraz większym stopniu staje się palenie papierosów i picie alkoholu. Sięganie po inne środki jest zjawiskiem incydentalnym, ale budzi uzasadniony niepokój przedstawicieli organizacji lokalnych. W Malczycach, wedle dość zbieżnych szacunków około 10% młodzieży z klas V-VIII pali dość często papierosy i pije alkohol co najmniej raz w tygodniu. Służba zdrowia w trakcie pracy środowiskowej (wizyt domowych) zaobserwowała około dziesięcioro dzieci w wieku 10-14 lat, które wahały różne środki w celu odurzenia się. Wśród młodzieży

dojeżdżającej do szkół średnich modne stało się palenie marihuany - „trawki”. W ocenie kierowników ta grupa może liczyć od kilkunastu do kilkudziesięciu uczniów w wieku 15-19 lat. Prób z amfetaminą, kokainą i innymi narkotykami nie zaobserwowano wśród młodzieży szkolnej. W Starachowicach szacowano rozmiary palenia papierosów wśród uczniów klas ósmych na około 10%-30% a wedle spostrzeżeń wychowawców i katechetów od kilku lat utrwała się zwyczaj „oblewania” ukończenia szkoły podstawowej. W szkołach ponadpodstawowych pali co najmniej połowa uczniów, a ponad połowa pije sporadycznie alkohol. W ocenie policji nadużywanie alkoholu przez młodzież nasiliło się w ostatnich latach, zwłaszcza jest to widoczne na dyskotekach i przed szkołami. Próby z innymi środkami zdarzają się rzadko. Towarzystwo Zapobiegania Patologii Społecznej – „Kuznia” obejmowało swoim oddziaływaniem około 15-20 młodych ludzi w wieku 12-21 lat nadużywających środków psychoaktywnych. Policja odnotowała w ostatnich kilku latach piętnastu młodych ludzi wążających kleje. Służba zdrowia także odnotowała pojedyncze przypadki wążania rozpuszczalników i sięgania po leki psychotropowe przez młodzież szkolną.

Rozwinięcie adresowanej do młodzieży różnorodnej oferty spędzania czasu wolnego jest sprawą pilną w obu społecznościach. Większość kierowników deklarowała gotowość nawet osobistego zaangażowania w tego rodzaju przedsięwzięcia.

Problem narkomanii w obu miejscowościach ma inną wagę. Dla Malczyc jest to jeden z trzech najbardziej nabrzmiałych problemów obok alkoholizmu, bezrobocia i spadku stopy życiowej. W Malczycach większość kierowników wymieniała 17-30 narkomanów, co w sześciotysięcznej społeczności stanowi odczuwalny problem chociaż większość narkomanów żyje poza społecznością i poza Malczycami, najczęściej na trasach do Legnicy i Wrocławia, gdzie zaopatrują się w narkotyki. W ocenie policji w Malczycach nie ma produkcji „kompotu”, a jeżeli jest, to na niewielką skalę. Niełatwo określić stosunek mieszkańców Malczyc do swoich narkomanów. Przez ponad dziesięć lat ich obecności ludzie zdążyli się do nich przyzwyczaić, dominują jednak postawy bezradności wobec tego problemu i powszechne są przekonania, że z narkomanii nikt się dotychczas nie wyleczył, czego dowodem mieliby być malczyccy narkomanii. W sumie jednak społeczność przyzwyczaiła się do obecności narkomanów, a narkomani nauczyli się tak żyć, żeby nie ściągać na siebie zbyt wiele niechęci. W sześćdziesięcioletnich Starachowicach – jak się tam szacuje – 10-20 narkomanów nie stwarza odczuwalnych dla społeczności problemów. Wielka, licząca kilkadziesiąt osób (50-70), fala narkomanii opiatowej przeszła przez miasto w połowie lat osiemdziesiątych. Obecnie według oceny policji w Starachowicach żyje około ośmiu-dziesięciu dorosłych, czynnych narkomanów, w wieku powyżej 24 roku życia, biorących „kompot” z lekami psychotropowymi. Dowody wskazują na produkcję „kompotu”, ale nie obserwuje się handlu tym środkiem ani kontaktów narkomanów z młodzieżą i z dziećmi.

Dramat Starachowic wiąże się z upadkiem „Stara” i utratą kilku tysięcy miejsc pracy. Obok bezrobocia społeczność starachowicką trapi wzrost alkoholizmu i wzrost przestępczości pospolitej (kradzieży i rozbojów).

Udział organizacji lokalnych w programie zapobiegania narkomanii „ODLOT”...

Nastawienie kierowników z obu miejscowości wobec problemu narkomanii jest zbliżone. Większość z nich traktuje narkomanię w kategoriach choroby, a nie przestępstwa. Za właściwą drogę rozwiązywania tego problemu przyjmują prawie wszyscy leczenie i opiekę.

W kwestii pracy dla narkomanów opinie kierowników były podzielone podobnie w obu miejscowościach: tylko jedna trzecia poparła ideę pierwszeństwa w dostępie do pracy dla narkomanów po ukończonym leczeniu, a zdaniem większości narkomani powinni konkurować na rynku pracy na równych prawach z innymi.

W obu społecznościach narkomani są obiektem zainteresowania głównie policji, służby zdrowia i opieki społecznej. W kilkutyśięcznych Malczycach narkomanów znają prawie wszyscy kierownicy miejscowych organizacji. W kilkudziesięciotyśięcznych Starachowicach, gdzie stopień anonimowości jest nieporównanie wyższy, istnieje bardziej rozwinięta i wyspecjalizowana infrastruktura organizacyjna. Taką wyspecjalizowaną instytucją do rozwiązywania problemu narkomanii – w opinii połowy kierowników – jest w Starachowicach Pracownia Wspomagania Wychowania, Terapii i Rozwoju – zwana w skrócie „Pałacykiem”, która osiągnęła wysoką sprawność w rozwijaniu programów wczesnej profilaktyki na terenie szkół podstawowych.

W organizacjach lokalnych obu miejscowości istnieje nagromadzony kapitał doświadczenia w rozwiązywaniu szczegółowych spraw narkomanów. Brakuje jednak przepływu informacji między organizacjami i współdziałania w tym zakresie. Zdaniem kierowników brakuje systemu integrującego lokalny potencjał sił i środków do przeciwdziałania narkomanii.

WYNIKI BADAŃ EWALUACYJNYCH

Program „Odlot” był obecny w obu miejscowościach. Trudno rozstrzygnąć z góry, czy jego obecność była bardziej zauważalna w kilkutyśięcznych Malczycach, czy sześćdziesięciotyśięcznych Starachowicach z własną prasą lokalną i telewizją kablową. Różnorodne działania rozwijane w ramach programu bądź inspirowane przez program angażowały w jakimś stopniu lub pobudzały szeroki krąg organizacji. Realna oferta zagospodarowania czasu wolnego młodzieży wytworzyła w obu społecznościach przychylny wokół programu klimat społeczny. Jak można się było spodziewać program pobudził współpracę między organizacjami w rozwiązywaniu problemów młodego pokolenia i w Malczycach, i w Starachowicach. Ponieważ ten wpływ „Odlotu” na organizacje lokalne różnił się w obu miejscowościach i dla jasności opisu wyniki badań ewaluacyjnych prezentowane są oddzielnie najpierw dla Malczyc a następnie dla Starachowic.

Ewaluacja Programu „Odlot” w Malczycach

W Malczycach, z jedenastu organizacji objętych ewaluacją dziewięć zlokalizowanych było na terenie gminy, w tym: trzy szkoły podstawowe w Malczycach, w

Wilczkowie i w Dębicach, Kościół Rzymsko-Katolicki, Kościół Prawosławny, Gminny Ośrodek Zdrowia, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Klub „Kuźnia” i Komisariat Policji. Aby uzyskać pełniejszy obraz działań w sprawach narkomanów włączono do badań Oddział Odwykowy Szpitala w Lubiążu i Pogotowie Ratunkowe w Środzie Śląskiej.

Uczestnictwo organizacji w malczyckim programie „Odlot”

W programie „Odlotu” uczestniczyły wszystkie dziewięć organizacji z terenu Malczyc. Zakres i formy tego uczestnictwa były zróżnicowane w zależności od rodzaju organizacji. Trzy reprezentowane w badaniach szkoły wzięły udział w konkursie na plakat o tematyce związanej z narkomanią. Nauczyciele z tych szkół brali udział w szkoleniach specjalistycznych dotyczących uzależnień i innych patologii. Szkoły w Malczycach i Wilczkowie rozwinęły zajęcia pozalekcyjne. Na przykład mała czteroklasowa szkoła w Wilczkowie prowadziła kółko plastyczne, kukielkowe i folklorystyczne. Szkoła w Malczycach rozwinęła w szerszym zakresie formy zajęć pozalekcyjnych, sportowych, artystycznych, kół zainteresowań i zajęć wyrównawczych, wypoczynku wakacyjnego i turniejów sportowych. W okresie wakacyjnym szkoła była główną bazą programu „Odlot”, a jej przedstawiciele odgrywali ważną rolę w lokalnym zespole koordynacyjnym programu. Przedstawiciele „Kuźni” i Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej brali udział w szkoleniach dotyczących uzależnień. Reprezentanci policji prowadzili działalność profilaktyczną wśród młodzieży i uczestniczyli w imprezach „Odlotu”. Gminny Ośrodek Zdrowia uruchomił punkt konsultacyjny dla narkomanów i ich rodzin czynny trzy razy w tygodniu. Kościół Prawosławny akcentował swój udział w programie „Odlotu” poprzez własne działania wśród młodzieży, polegające na tworzeniu pozytywnych grup rówieśniczych. Również Kościół Rzymsko-Katolicki był reprezentowany w lokalnym zespole koordynacyjnym, a na rekolekcjach, w kazaniach i katechezie przedstawiane były następstwa zażywania środków odurzających dla zdrowia psychicznego i fizycznego młodego pokolenia. Reprezentantów organizacji uczestniczących w Programie Zapobiegania Narkomanii proszono o ocenę efektów tego programu w postaci zmian w zachowaniach młodzieży, w postępowaniu dorosłych lub funkcjonowaniu różnych instytucji. Sześciu z nich na dziewięciu (ujawniających udział swojej organizacji w programie) pozytywnie oceniło program, a pozostali nie zauważyli, by nastąpiły jakieś większe zmiany w jego następstwie. Nauczycielom program przybliżył problematykę uzależnień i stworzył możliwość prowadzenia zajęć pozalekcyjnych. Przedstawiciel policji zwrócił uwagę na „zacieśnienie kontaktów między osobami i instytucjami działającymi w ramach programu”. W ocenie Szefa „Kuźni” „program podniósł poziom zrozumienia uzależnień tak wśród młodego pokolenia, jak i ogółu mieszkańców Malczyc oraz władz lokalnych”. Ksiądz prawosławny dostrzegł „postęp w pozytywnym zachowaniu młodzieży skupionej wokół liderów młodzieżowych programu „Odlot”. Kierownik Ośrodka Zdrowia w swojej ocenie stwierdził, że „uzyskano doświadczenia w metodyce pracy placówki i uzyskano dobre kontakty

Udział organizacji lokalnych w programie zapobiegania narkomanii „ODLOT”...

z rodzinami narkomanów”. W sumie, można powiedzieć, że przedstawiciele dziewięciu lokalnych organizacji mieli poczucie uczestnictwa w programie „Odlotu” w gminie Malczyce w okresie ostatnich 12 miesięcy, a większość z nich dostrzegła także pozytywne rezultaty programu, które w sumie wniosły ożywienie w życie malczyckiej społeczności.

Działania i współdziałanie organizacji w sprawach ogółu młodzieży

Wszystkie objęte badaniem organizacje z Malczyc podejmowały różne zadania wobec ogółu młodzieży. Oprócz zadań statutowych większość organizacji podejmowała jakieś zadania związane z czasem wolnym młodzieży, jej zdrowiem, bezpieczeństwem, wypoczynkiem i profilaktyką uzależnień. W rozmowach z liderami organizacji proszono o wskazanie partnerów współpracy w sprawach ogółu młodzieży i ocenę tej współpracy za okres ostatnich 12 miesięcy. Dziewięć objętych badaniami organizacji wskazało 26 przypadków współdziałania z innymi organizacjami. W okresie ostatnich 12 miesięcy uzyskano poprawę jakości jednej trzeciej kontaktów między organizacjami, co wiązać można w dużej mierze z wpływem programu, zwłaszcza poprzez umocnienie pozycji jedynej w Malczycach Szkoły Podstawowej, spełniającej w „Odlocie” rolę wiodącą i jako punkt koordynacji programu i jako miejsce imprez i szkoleń.

Działania i współdziałanie organizacji w sprawach młodzieży trudnej

W sprawach młodzieży „trudnej” – czyli tej sięgającej po środki psychoaktywne – zadania podejmowało siedem organizacji z Malczyc, bez Kościoła Rzymsko-Katolickiego i Szkoły czteroklasowej w Dębicach. Według oceny większości kierowników rozpowszechnienie picia alkoholu obejmuje blisko połowę malczyckiej młodzieży. Rozmiary tego zjawiska wzrosły zdaniem reprezentantów trzech organizacji, zdaniem pięciu – utrzymały się, a w ocenie dyrektorki Szkoły w Malczycach – zmalały. Niewielkie rozpowszechnienie prób z narkotykami wśród młodzieży malczyckiej po rocznym okresie objętym programem wzrosło zdaniem przedstawicieli dwóch organizacji („Kuznia” i Kościoła Prawosławnego), nie uległo zmianie – także dwóch, spadło w ocenie policji, a pozostali reprezentenci organizacji nie mieli w tej sprawie wyrobionego zdania. W najszerszym zakresie młodzieżą trudną zajmowała się Szkoła Podstawowa w Malczycach. Znaczna część tej młodzieży została objęta różnymi formami zajęć sportowych, artystycznych oraz zajęć wyrównawczych w kołach przedmiotowych. Młodzież tę udało się włączyć do kół zainteresowań - teatralnego, plastycznego i dziennikarskiego. Również czteroklasowa Szkoła w Wilczkowie „promowała społecznie oczekiwane formy spędzania czasu wolnego dzieci i młodzieży”, zarówno wśród uczniów, jak i mieszkańców wsi. Towarzystwo „Kuznia”, utworzone przede wszystkim do tego rodzaju zadań, pobudzało wśród objętej opieką młodzieży indywidualne zainteresowania i zapewniało poczucie bezpieczeństwa, a także prowadziło pracę indywidualną w rozwiązywaniu problemów osobistych. Gmin-

ny Ośrodek Zdrowia poprzez pielęgniarki środowiskowe wywierał wpływ na indywidualne przypadki dzieci podejmujących próby z różnymi środkami psychoaktywnymi i współpracował z rodzinami. Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej rozpoznawał sytuację dzieci w rodzinach patologicznych i udzielał pomocy w rozwiązywaniu bieżących problemów dzieci, szczególnie w rodzinach dotkniętych alkoholizmem. Kościół Prawosławny rozwijał indywidualną pracę z młodzieżą, organizował prelekcje i spotkania młodzieży, np. z Anonimowymi Alkoholikami. Z siedmiu malczyckich organizacji, które podejmowały jakieś zadania wobec młodzieży trudnej, tylko cztery wskazały na osiem przypadków współpracy z innymi organizacjami. Jakość jednej trzeciej tych kontaktów uległa poprawie w okresie ostatnich 12 miesięcy, co wiązać można z wpływem programu „Odłot”. Podobnie jak w sprawach ogółu młodzieży, tak i w sprawach młodzieży eksperymentującej ze środkami psychoaktywnymi, główny ciężar zadań spoczywa na Szkole Podstawowej z Malczyc, której funkcje profilaktyczne i socjalizacyjne uległy wzmocnieniu w wyniku realizacji programu.

Działania i współdziałanie organizacji w sprawach narkomanów

W sprawach narkomanów różne zadania podejmowało sześć z jedenastu objętych badaniami organizacji. Oddział Odwykowy Wojewódzkiego Szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu prowadził detoksykację i rozmowy terapeutyczne. Ośrodek Zdrowia w Malczycach leczył narkomanów ze schorzeń somatycznych, a w okresie działania programu „Odłot” dodatkowo prowadził dla nich i ich rodzin punkt konsultacyjny. Ośrodek Pomocy Społecznej sprawował bezpośrednią opiekę w formie finansowania leczenia, biletów kredytowych na przejazdy, pomocy w uzyskiwaniu grupy inwalidzkiej i renty. Policja zajmowała się ściganiem nielegalnej produkcji i handlu „kompotem” i innymi środkami. „Kuznia” wskazywała możliwości uzyskania pomocy medycznej i materialnej oraz podejmowała próby przekonania do zmiany sposobu życia. Kościół Prawosławny prowadził indywidualną pracę wychowawczą z osobami zagrożonymi, potrzebującymi pomocy, udzielał pomocy duchowej, finansowej i moralnej. Pięć objętych badaniami organizacji wykazało współpracę w sprawach narkomanów z jedenastoma organizacjami z Malczyc i spoza gminy. Jakość połowy tych kontaktów poprawiła się w okresie ostatnich 12 miesięcy, czyli w okresie objętym programem „Odłotu”. W wyniku programu Gminny Ośrodek Zdrowia wzbogacił swoje środki oddziaływania dzięki uruchomieniu punktu konsultacyjnego dla narkomanów i ich rodzin. Ważną rolę w podniesieniu kompetencji osób i sprawności organizacji odegrały szkolenia organizowane w ramach programu.

Ewaluacja Programu „Odłot” w Starachowicach

W Starachowicach zrealizowano 43 wywiady z kierownikami bądź innymi osobami reprezentującymi instytucje, co do których można było zakładać, że w pew-

Udział organizacji lokalnych w programie zapobiegania narkomanii „ODLOT”...

nym zakresie swojej działalności zajmują się co najmniej jedną z trzech kategorii młodzieży. Wśród objętych badaniami organizacji znalazło się: 19 placówek oświatowych, w tym 10 szkół podstawowych i 7 ponadpodstawowych, 10 placówek służby zdrowia, w tym 4 przychodnie rejonowe, 6 instytucji podejmujących działania wychowawcze lub kulturalne wśród młodzieży oraz 8 innych organizacji działających na terenie Starachowic.

Uczestnictwo organizacji w starachowickim programie „Odlot”

Z czterdziestu trzech objętych sondażem organizacji trzydzieści uczestniczyło bezpośrednio w programie „Odlot”. Uczestniczyły wszystkie szkoły, z wyjątkiem dwóch. Z dziesięciu placówek zdrowia w programie zaangażowały się cztery. W odpowiedzi na pytanie o formy i zakres uczestnictwa organizacji w programie, najczęściej wymieniano działania składające się na szeroką ofertę spędzania czasu wolnego dla młodzieży. Takie działania organizowało, uczestniczyło w nich bądź je wspierało blisko 80% ujawniających udział w programie organizacji lokalnych. W najszerszym zakresie rozwinęły je szkoły i placówki kulturalno-oświatowe w postaci imprez i zajęć sportowych, artystycznych, świetlicowych, klubowych itp. Jedna trzecia uczestników programu wymieniła organizowanie bądź udział swoich przedstawicieli w różnych formach szkolenia dla dorosłych lub młodzieży, w tym nauczycieli, pielęgniarek, liderów młodzieżowych Teenexu i dziennikarzy prasy lokalnej. Dwie organizacje (służby zdrowia i oświaty) oddelegowały swoich pracowników do obsługi programu metadonowego obejmującego czternastu miejscowych opiatowców. Obsługę informacyjną programu zapewniły dwa lokalne tygodniki „Gazeta Starachowicka” i „Tygodnik Starachowicki”.

Efekty rocznego programu bardzo pozytywnie oceniła jedna trzecia uczestniczących w nim reprezentantów organizacji, jedna trzecia wyraziła ocenę umiarkowanie pozytywną. Pozostali nie zauważyli jakichś uchwytnych efektów, bądź też nie mieli wyrobionej opinii w tej sprawie.

Program znalazł uznanie w oczach redaktorów naczelnych lokalnej prasy. Redaktor „Tygodnika Starachowickiego” podkreślił wartość wszystkich form spędzania czasu wolnego dla młodzieży, a zwłaszcza akcji „Otwartych Sal Gimnastycznych”; program metadonowy określił jako pomysł rewelacyjny. W ocenie redaktora „Gazety Starachowickiej” program stworzył młodym ludziom ogromną szansę zaistnienia do tego stopnia, że nie chcieli przyjąć do wiadomości jego bliskiego zakończenia („to niemożliwe, żeby ten program miał się w czerwcu skończyć”). Przedstawiciele szkół najczęściej podkreślali korzystny wpływ programu na młodzież i na nauczycieli: „W mieście nie dzieje się prawie nic, to co robiono było potrzebne młodzieży”, „program powinien być kontynuowany - wywarł korzystny wpływ na młodzież”, „zmieniło się nastawienie nauczycieli, zaczynają oni doceniać wartość takich działań”, „nauczyciele zaczęli patrzeć inaczej na problemy młodzieży”. Reprezentant placówki oświatowej („Pałac”) i zarazem Koordynator lokalnego programu „Odlot” podkreślił jego bardzo duże efekty, wyróżniając przede wszystkim powstanie

Teenexu - grupy młodzieżowych liderów, program metadonowy i zmianę w działaniach ludzi i instytucji. Zmianę dostrzegli również reprezentanci domów kultury. Według opinii dyrektorki Młodzieżowego Domu Kultury zwiększyła się wyraźnie liczba imprez i form spędzania wolnego czasu – „czuło się w mieście, że jest więcej ciekawych propozycji dla młodzieży”. W opinii reprezentanta Sanepidu program zasłużył na wysoką ocenę – „służy dużej grupie społeczności lokalnej i integruje środowisko, także młodzież”. Z ocen umiarkowanie pozytywnych warto przytoczyć opinię Komendanta Hufca ZHP, który uznał program za pożyteczny, ale mało rozpropagowany, co sprawiło, że uczestniczyło w nim nie tyle młodzieży ile mogłoby. Kierownik Poradni Medycyny Szkolnej stwierdził, że efekty programu można będzie dostrzec za 10-15 lat, „ale widać już teraz lepszą sytuację Starachowic w porównaniu ze Skarżyskiem”. Pozytywne efekty przyniósł program metadonowy. W mieście, wedle opinii policji, ustała produkcja „kompotu”, narkomani znaleźli zatrudnienie, zmienił się też klimat społeczny wokół nich. W sumie, dwie trzecie organizacji objętych badaniami uczestniczyło w programie „Odlotu”. Dwie trzecie reprezentantów organizacji uczestniczących w programie uznało jego pożyteczną rolę, za sprawą programu odżyły różne formy spędzania czasu wolnego dla młodzieży, a reprezentanci wielu środowisk mieli okazję przyswojenia sobie nowych podejść zarówno w profilaktyce, jak i rehabilitacji uzależnień.

Zdecydowana większość reprezentantów starachowickich organizacji zetknęła się osobiście z różnymi formami działań i imprez organizowanych w ramach „Odlotu”, a dwie trzecie z nich dostrzegło pozytywne walory tego programu.

Działania i współdziałanie organizacji w sprawach ogółu młodzieży

Zadania wobec ogółu młodzieży podejmowało 41 z 43 badanych organizacji. Najwięcej z nich (23) realizowało zadania związane z edukacją i ogólnym rozwojem młodzieży. Zadania związane z zagospodarowaniem czasu wolnego młodzieży realizowało 19 instytucji. Prowadzenie różnych działań profilaktycznych deklarowało 12 placówek, a 11 z nich podejmowało działania związane ze zdrowiem młodzieży. W sprawach ogółu młodzieży współpracę z innymi organizacjami ujawniło 88% objętych badaniami przedstawicieli organizacji. Wymienili oni 189 przykładów takiej współpracy uznając, że w 41% tych przypadków nastąpiła poprawa jakości współpracy w okresie objętym programem „Odlotu”. Najczęściej wskazywanymi partnerami współpracy w sprawach ogółu młodzieży okazały się Pracownia Wspomagania Wychowania, Terapii i Rozwoju (zwana w skrócie „Pałacykiem”), Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, Policja, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Sąd i „szkoły” jako kategoria ogólna mieszcząca kilkanaście miejscowych szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Wybór na głównych partnerów współpracy w sprawach ogółu młodzieży instytucji, które nie zajmują się stymulowaniem rozwoju, lecz mają za zadanie usuwanie zagrożeń, kontrolę i korektę zachowań oraz świadczenie pomocy społecznej, można wyjaśniać działaniem czynników społeczno-ekonomicznych, przede wszystkim wysoką w Starachowicach stopą bezrobocia i szeroką strefą ubóstwa oraz

Udział organizacji lokalnych w programie zapobiegania narkomanii „ODLOT”...

wzrostem patologii rodziny, głównie alkoholizmu. Usuwanie zagrożeń dla normalnego rozwoju młodzieży stało się w Starachowicach sprawą pilniejszą niż pobudzenie rozwoju, i tym można wyjaśniać niższą pozycję na liście współpracy instytucji kulturalno-oświatowych, sportowych czy ZHP.

Program zapewne działał pobudzająco na współpracę większości organizacji objętych badaniem. Trudno orzec, w jakiej mierze poprawa jakości blisko połowy kontaktów w okresie ostatniego roku może być wiązana z programem bezpośrednio, a w jakiej pośrednio – poprzez stworzenie klimatu współpracy i inicjowanie działań angażujących różne organizacje i środowiska. Można przyjąć, że „Pałacyk” wzmocnił swoją pozycję jako punkt koordynacji lokalnego programu „Odlot”. Również w wyniku programu wzmocniło swoje środki działania szereg organizacji tym Policja, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, szkoły, domy kultury i świetlice, prasa lokalna i niektóre placówki zdrowia.

Działania i współdziałanie organizacji w sprawach młodzieży trudnej

Zadania wobec młodzieży trudnej tzn. podejmującej próby z alkoholem i innymi środkami psychoaktywnymi realizowało 86% badanych organizacji. Najczęściej występującą formą tych działań była praca indywidualna i rozmowy. Dotyczy to prawie połowy placówek zajmujących się tą grupą młodzieży (18 z 37). Wiele instytucji (14) zgłasza prowadzenie zajęć edukacyjnych lub ukierunkowanych na profilaktykę, np. w formie spotkań, prelekcji, pogadanek. Wymieniane były również inne formy pracy np. wypełnianie czasu wolnego młodzieży, zajęcia świetlicowe, rozwijanie zainteresowań, oddziaływanie na dzieci w przypadku problemów wychowawczych. Prawie wszystkie szkoły zajmują się młodzieżą trudną. Działania te realizowane były w formie rozmów indywidualnych z młodzieżą, rozmów z rodzicami i zajęć wychowawczych o charakterze profilaktycznym z całymi klasami. W szkołach ponadpodstawowych, gdzie te problemy mają większy zasięg, prowadzono niekiedy pracę grupową z młodzieżą trudną (np. „grupy wsparcia” w Zespole Szkół Zawodowych nr 1) oraz kontaktowano tych uczniów z „Pałacykiem”, Poradnią Psychologiczno-Pedagogiczną lub „Kuznią”. W placówkach służby zdrowia również dominowały działania polegające na rozmowach indywidualnych z młodzieżą oraz prowadzone przez pielęgniarki szkolne zajęcia o charakterze profilaktycznym z całymi klasami na terenie szkół. Poradnia Zdrowia Psychicznego udziela sporej grupie młodzieży pomocy psychologicznej z elementami psychoterapii. Działania pozostałych organizacji podejmowane wobec młodzieży trudnej były dość zróżnicowane. Świetlica Socjoterapeutyczna „Majówka” prowadziła różne zajęcia świetlicowe oraz edukację antyalkoholową i seksualną. „Pałacyk” prowadził terapię indywidualną z grupą takiej młodzieży. Domy kultury i harcerstwo wypełniały czas wolny młodzieży trudnej, proponując różne formy jego spędzania. Oba czasopisma lokalne zamieszczały informacje i artykuły na temat problemów młodzieży oraz informacje o ciekawych imprezach. Starachowickie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych prowadzi telefon zaufania, którego funkcjonowanie obliczone jest między innymi na zajmo-

wanie się tego typu problemami. Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna organizowała zajęcia integracyjne dla pierwszych klas w szkołach ponadpodstawowych. Sąd Rejonowy zajmował się nieletnimi, którzy popadli w konflikt z prawem, co często zdarza się w związku z użyciem alkoholu. Policja zajmowała się młodzieżą trudną w postaci działań wyjaśniających, różnego rodzaju interwencji, prowadzeniu rozmów z młodzieżą i rodzicami i utrzymywaniu kontaktów ze środowiskiem w miejscu zamieszkania i ze szkołami. Działania te w dużym stopniu miały charakter wychowawczy.

Współpracę z innymi instytucjami w zakresie spraw związanych z młodzieżą trudną prowadziło dwie trzecie badanych instytucji (29 z 43). Ogółem wskazano 56 przykładów współpracy z innymi organizacjami. W ocenie kierowników jakość współpracy poprawiła się w okresie ostatnich 12 m-cy w 43% przypadkach takiej współpracy, pogorszenie stwierdzono w 7%, a co drugim przypadku jakość współpracy nie uległa zmianie. Podział na „ogół młodzieży” i na „młodzież trudną” okazał się w praktyce wielu organizacji trudny do rozgraniczenia. Miało to swoje odbicie w wyborach partnerów współpracy. Najczęściej wskazywanym partnerem ponownie okazał się „Pałacyk”, następnie Policja, a na trzecim miejscu pojawiła się „Kuźnia”. Wszystkie trzy organizacje uczestniczyły w programie „Odlot” i wszystkie trzy poprawiły jakość swojej współpracy z innymi organizacjami w okresie ostatnich 12 miesięcy.

Działania i współdziałanie organizacji w sprawach narkomanów

Zadania związane z szeroko pojmowaną narkomanią, włączając w ten zakres również nadużywanie środków psychoaktywnych przez młodzież, podejmowało jedenaście organizacji. W sprawach osób uzależnionych od opiatów współpracę prowadziło pięć organizacji. Większość działań obejmujących osoby uzależnione dotyczyła pomocy i opieki ambulatoryjnej. Doprowadziły one do osadzenia punktu wydawania metadonu w wyremontowanej przez Urząd Miasta Izbie Wytrzeźwień. W wyniku współpracy z Kościołem, narkomani umieszczeni w Izbie na okres ustalania dawek metadonu, otrzymywali bezpłatne posiłki. Kontakty z innymi instytucjami podejmowały - lekarka oddelegowana przez ZOZ do opieki nad pacjentami przyjmującymi metadon i terapeutka oddelegowana przez Poradnię Psychologiczno-Pedagogiczną pierwotnie do pracy z rodzinami narkomanów, a następnie do załatwiania różnych spraw życiowych pacjentów. Rozmowy z Policją w celu zapewnienia ciągłości leczenia pacjentów i z Miejskim Zarządem Budynków Mieszkalnych w celu zatrudnienia pacjentów, prowadzone były z powołaniem się na program „Odlotu” i „Pałacyk”, którego program stał się jakby częścią składową w obiegu informacji. Poza współdziałaniem w sprawie programu metadonowego, również Sanepid współpracował z „Pałacykiem” w prowadzeniu szkoleń w ramach programu „Odlot”. Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej udzielał pomocy materialnej narkomanom objętym opieką Poradni Zdrowia Psychicznego, a Oddział Neurologiczny Szpitala konsultował z Poradnią Zdrowia Psychicznego przypadki narkomanów objętych leczeniem.

Udział organizacji lokalnych w programie zapobiegania narkomanii „ODLOT”...

Reprezentanci pięciu organizacji wymienili 9 przykładów współpracy z innymi organizacjami w sprawach narkomanów. Jakość wszystkich tych kontaktów poprawiła się w okresie ostatnich 12 miesięcy, co wiązać można w decydującej mierze z wpływem programu „Odlot”.

WNIOSKI

Zrealizowany w okresie od kwietnia 1994 do czerwca 1995 w Malczycach i Starachowicach Program Zapobiegania Narkomanii „Odlot” był jednym z pierwszych tego rodzaju przedsięwzięć w kraju. Program ten był przykładem udanego współdziałania Komisji Europejskiej - sponsora programu i krajowego wykonawcy Instytutu Psychiatrii i Neurologii z Lokalnymi Zespołami Koordynacyjnymi w Starachowicach i Malczycach. Program „Odlot” adresowany do społeczności gminy Malczyce i Starachowic zakładał między innymi zaangażowanie przedstawicieli lokalnych organizacji. Ich opinie w sprawach młodego pokolenia Malczyc i Starachowic wyrażone w badaniach diagnostycznych zostały zaprezentowane na spotkaniach z przedstawicielami obu społeczności przed rozpoczęciem programu i uwzględnione w lokalnych projektach działań.

Zrealizowany w obu miejscowościach program wniósł wyraźne ożywienie w życie obu społeczności i przyniósł dostrzegalne wyniki. Jak badania ewaluacyjne ujawniły, większość reprezentantów organizacji uczestniczących w tym programie dostrzegła korzyści wyniesione z programu przez młodzież, jak również przez przedstawicieli wielu środowisk zwłaszcza nauczycieli, służbę zdrowia, pracowników domów kultury i świetlic, policję, dziennikarzy itp. Konkretność ofert kierowanych do różnych środowisk przyczyniła się do wytworzenia klimatu współpracy osób i organizacji. W okresie realizacji programu poprawiła się jakość co najmniej jednej trzeciej kontaktów między organizacjami obu miejscowości w sprawach ogółu młodzieży, młodzieży trudnej t.j. sięgającej po środki psychoaktywne i w sprawach narkomanów.

Antoni Zieliński

Participation of local community organizations in the program of drug abuse prevention „Odlot” in Starachowice and Malczyce

Summary

The Drug Abuse Prevention Program „Odlot” implemented in Malczyce and Starachowice was aimed at an enlivening of collaboration between local community organizations in the matters concerning the youth in general, problematic youth, and drug abusers or addicts. In a diagnostic research carried out in April 1994 subjects were representatives of 10 organizations from Malczyce and of 19 organizations from Starachowice. Representatives of these organizations presented their views on the young generation, assessed the scale of drug abuse, and expressed their attitudes towards the idea of developing a program of drug abuse prevention on their territory.

An evaluative study was carried out in June 1995 on representatives of 11 organizations from Malczyce and 43 from Starachowice. In the „Odlot” program three fourths of the organizations from both these cities took part, and the program was positively assessed by almost two thirds of representatives of the participating organizations. During the program implementation the quality of at least a third of contacts between organizations dealing with tasks on behalf of the youth as a whole, of problematic youth and drug abusers has improved.

Key words: drug abuse\drug addiction\local community organizations\prevention

PIŚMIENNICTWO

1. Coggans N., Davies J.B. (1992): *Does Drug Education Work?* In: M.Plant, B.Ritson, R.Robertson: *Alcohol and Drugs. The Scottish Experience*. Edinburg, ss75-82.
2. *Community Response to Alcohol-Related Problems* (1985). A World Health Organisation Project Monograph. US Department of Health and Human Services. Washington D.C. ed: I. Rootman, J. Moser.
3. Hannibal J.U., van Iwaarden M., Gefou-Madianou D., Moskaiewicz J., Ritson B., Rud M. (1995): *Alcohol and Community. Report on an International Collaborative Study on Community Response to Alcohol Related Problems*. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.
4. Hartoll R., Daviaud E., Levis R., Mitcheson M. (1985): *Drugs Problems: Assessing Local Needs. A Practical Manual for Assessing the Nature and Extend of Problematic Drug Use in a Community*. Drug Indicators Project. University of London.
5. Kołodziejczyk A., Czerniewska E.(1993): *Spójrz inaczej*. Polskie Stowarzyszenie Psychologów Praktyków, Kraków, t. 1-3.
6. Kośmider J., Tyszkiewicz A.(red)(1993): *Dzieci Swojego Czasu. Młodzież Polska i Francuska*. Ośrodek Badań Młodzieży Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa.
7. Resnik H.(red)(1990): *Youth and Drugs: Society's Mixed Messages*. OSAP Prevention Monograph No 6 US Department of Health and Human Services, Public Healt Service, ADAMHA.
8. Servais E. (1994): *Zanim nie jest za późno. Zapobieganie uzależnieniom w społecznościach lokalnych. Praktyczny podręcznik dla każdego: dla nauczycieli, rodziców i wychowawców*. Zakład Badawczo-Konsultingowy TUAN, Wrocław.
9. Stoker P. (1992): *Drug Prevention - Just Say No*. David Fulton Publisher, London.
10. Wald I., Markiewicz A., Morawski J., Moskaiewicz J., Sierosławski J., Świątkiewicz, Zieliński A. (1989): *Polish Community Response to Alcohol Problems Study: Fluctuating Visibility of the Problem*. (W:) N.Giesbrecht, P.Conley, R.W.Dentson, L.Glicksman, H.Holder, A.Pederson, R.Room, M. Shain (red): *Research, Action, and the Community: Experiences in the Prevention of Alcohol and Other Drug Problems*. OSAP Prevention Monograph No4 US Department of Health and Human Services, Public Health Service, ADAMHA, ss131-135.